

Elżbieta Buczkowska

11. NIEKTÓRE PRZYCZYNY NIEPOWODZEŃ W PRYZYWAJANIU POJĘĆ DYDAKTYCZNYCH KANDYDATÓW NA NAUCZYCIELI

11.1. Wprowadzenie

Jednym z najbardziej wymiernych elementów procesu dydaktyczno-wychowawczego jest sprawność kształcenia. Badacze zajmujący się tym procesem, analizując jego sprawność, a więc przede wszystkim terminowość kończenia studiów stwierdzają, że jest ona niska. Często na wielu kierunkach studiów wskaźniki rocznej sprawności kształcenia i terminowości kończenia studiów wynoszą 0,0%¹. Skutki takiego stanu rzeczy są bardzo niekorzystne zarówno z punktu widzenia psychologii, socjologii, a także ekonomii. Straty materialne spowodowane niską sprawnością nauczania w szkołach wyższych są bardzo duże. Już na VII Plenum KC PZPR w 1961 roku Minister Szkolnictwa Wyższego stwierdził, że podniesienie sprawności nauczania jest dzisiaj jednym z głównych zadań także i szkoły wyższej². Podniesienie sprawności kształcenia tylko o 1% dałoby wzrost liczby absolwentów o prawie 800 w ciągu 5-lecia bez dodatkowych nakładów finansowych.

Przyczyn takiego stanu rzeczy jest z pewnością bardzo dużo, niektóre z nich mogą być jeszcze nie znane pedagogom. Duży procent drugoroczności i odsiewu spowodowany jest między innymi błędami tkwiącymi w systemie pracy wychowawczo-dydaktycznej szkoły³. Zarzuca się młodzieży minimalizację wysiłków w studiowaniu, brak systematyczności, nieumiejętność samodzielnego zdobywania wiedzy. Wskazuje się również na niedojrzałą postawę społeczną i obywatelską, brak sprecyzowanych zainteresowań i aspiracji życiowych.

11.2. Niektóre przyczyny małej efektywności pedagogicznego kształcenia studentów

Efektywność kształcenia zależy w zasadniczym stopniu o takich czynnikach, jak: układ treści programowych, źródła wiedzy, z jakich korzystają studenci oraz organizacja pracy studentów. Opierając się na licznych publikacjach, rozmowach ze studentami oraz własnej obserwacji można stwierdzić, że aktualny model kształcenia pedagogicznego nie prowadzi do wytworzenia struktur w obrębie każdego przedmiotu nauczania oraz struktury wiedzy ogólnopedagogicznej u studentów szkół pedagogicznych, czyli nie gwarantuje pożądanej sprawności kształcenia.

Zaczynając od szkoły podstawowej uczeń zdobywa wiedzę z różnych przedmiotów. Wiedza ta jest na ogół zrozumiała i trwała, ale poszufladkowana. Uczniowie nie potrafią dostrzec powiązań między wiadomościami z pokrewnych przedmiotów, a nawet między wiadomościami w obrębie tego samego przedmiotu nauczania. Nieczęsto zdarza się, żeby nauczyciele "wyjaśniali dziecku w najprostszy sposób wzajemne powiązanie przedmiotów szkolnych, żeby doprowadzali je stopniowo od niedojrzałego, a w późniejszych, końcowych latach szkoły do dojrzałego rozumienia, że owe przedmioty to po prostu cząstkowe poznanie jednej, niesłychanie złożonej rzeczywistości, świata, w którym człowiek żyje" ⁴.

Dzieje się tak dlatego, że zakłady kształcące nauczycieli nie rozbudziły w przyszłych nauczycielach umiejętności syntetycznego spojrzenia na naukę. Poszczególne pojęcia w obrębie każdego przedmiotu nauczania zostają przyswojone bez uświadomienia sobie więzi łączącej wszystkie przedmioty. Jeszcze zbyt często wiedza ta "przypomina archipelag luźnych wysp, z tą różnicą, że rzeczywisty archipelag ma swoją podmorską podstawę wiążącą, a archipelag wiedzy z różnych przedmiotów nie wykazuje poznawczej czy, głębiej ujmując, filozoficznej więzi" ⁵. Dlatego też niezmiernie ważną rzeczą jest, aby już studenci zakładów kształcenia nauczycieli wiedzieli, jak należy kierować procesem dydak-

tycznym, aby doprowadzili do wytworzenia struktur w obrębie każdego przedmiotu nauczania oraz struktury wiedzy ogólnej czy zawodowej. Będzie to możliwe wówczas, kiedy kandydaci na nauczycieli będą umieli łączyć ze sobą poszczególne wiadomości i stosować je w praktyce.

11.3. Wybrane prawidłowości kształcenia pojęć pedagogicznych

Zajmując się określoną dziedziną nauki, a zwłaszcza rozpoczynając pracę dydaktyczną w wyższej uczelni, należy być świadomym trudności, na jakie mogą napotykać studenci w trakcie pracy nad epanowaniem systemu pojęć w obrębie danej dziedziny wiedzy. Wiedza człowieka opiera się na różnorodnych pojęciach z określonej dziedziny rzeczywistości. Wiążą się one ze sobą, wynikają jedne z drugich, przyswojenie jednych ułatwia przyswojenie następnych. Przyswojonymi pojęciami powinniśmy się posługiwać w codziennej rzeczywistości, powinny być one w ciągłej "gotowości", którą zapewnimy poprzez:

- 1/"właściwą drogę przyswajania pojęcia - przez uogólnienie i odróżnicowanie cech przedmiotów, a nie zapamiętywanie cech lub definicji,
- 2/ utrwalenie pojęcia,
- 3/ wdrożenie uczniów do samodzielności w myśleniu, do posługiwania się zdobytą wiedzą w nowych sytuacjach, a zwłaszcza w praktyce"⁶.

Równie ważną rzeczą jest także to, aby przyswojonymi pojęciami z danej dyscypliny nauki umieć posługiwać się w obrębie innych przedmiotów nauczania, by studenci potrafili dostrzec powiązania i zależności między pokrewnymi przedmiotami nauczania. Jest to jeden z naczelných warunków tworzenia struktury wiedzy, a o to nam przecież wspólnie chodzi. Struktura ujęć treści to m.in. precyzyjne określenie podstawowych pojęć ogólnych, z których studenci drogą logicznego rozumowania będą mogli wyprowa-

dzić pojęcia szczegółowe, reguły i prawa ⁷. Elementami strukturotwórczymi, stanowiącymi rodzaj "konstrukcji nośnej danej dziedziny wiedzy ⁸ są:

- teorie naukowe,
- prawa i zasady,
- podstawowe pojęcia.

Do składników treściowych danej dyscypliny naukowej zaliczamy jeszcze informacje o rzeczach, zjawiskach, procesach, wydarzeniach. Poznawanie pojęć podstawowych czyni przedmiot bardziej zrozumiałym, uczenie się ogólnych i podstawowych zasad zapobiega całkowitemu zapomnieniu, a zrozumienie podstawowych pojęć i zasad jest drogą wiodącą do adekwatnego transferu ćwiczenia ⁹.

Dlatego też, jak już wcześniej wspomniano, praca nad przyswajaniem pojęć w obrębie danej dziedziny wiedzy musi przebiegać w warunkach zapewniających dużą jej efektywność. Orientacja w trudnościach, na jakie mogą napotykać studenci w trakcie przyswajania pojęć pedagogicznych pozwoli wyeliminować je lub przynajmniej zmniejszyć.

11.4. Wyniki przeprowadzonych badań w zakresie trudności kształtowania pojęć pedagogicznych i dydaktycznych

11.4.1. Założenia, organizacja, teren i metodyka badań

Wyżej wymienione problemy stały się motywem do podjęcia badań empirycznych. Badania te przeprowadzono wśród 140 studentów II roku pedagogiki obronnej, pedagogiki przedszkolnej i pedagogiki kulturalno-oświatowej WSP w Bydgoszczy. Celem badań była orientacja w trudnościach, na jakie napotykają studenci w trakcie pracy nad opanowywaniem podstawowych pojęć pedagogicznych oraz wyłonienie niektórych przyczyn tego zjawiska. Badania te są wstępem do badań szerszych, niemniej już te wyniki wydają się ważne i wykorzystano je jako ilustrację podjętego problemu. Głównymi metodami badań

były: test sprawdzający znajomość wiedzy pedagogicznej studentów, obserwacja badanej grupy w czasie zajęć z dydaktyki oraz kwestionariusz ankiety. Anonimowość wypowiedzi oraz nie ograniczony czas wypełniania kwestionariusza gwarantowały ich dokładność i przede wszystkim szczerłość.

Pytania dotyczyły znajomości wiedzy ogólnopedagogicznej, przyczyn trudności obiektywnych i subiektywnych w jej opanowywaniu, samooceny stopnia opanowania wiedzy ogólnopedagogicznej, wpływu znajomości pojęć pedagogicznych na przyswajanie pojęć dydaktycznych oraz trudności w ich opanowywaniu.

11.4.2. Trudności w opanowywaniu pojęć pedagogicznych

Zasadniczym elementem kształcenia nauczycieli jest kształcenie pedagogiczne. Obejmuje ono "... grupę przedmiotów pedagogicznych, metodykę nauczania określonego przedmiotu lub grupę zajęć dydaktycznych /łączoną niekiedy z hospitacjami/ oraz praktyki pedagogiczne"¹⁰. Układ logicznie powiązanych treści z przedmiotów pedagogicznych składa się na strukturę wiedzy pedagogicznej, tworzenie której oprócz kształtowania odpowiednich umiejętności i nawyków jest naczelnym zadaniem kształcenia pedagogicznego kandydatów na nauczycieli. Dlatego też na wstępie zbadano rozumienie istoty wiedzy pedagogicznej. Kształtuje się ono w granicach 31,2% odpowiedzi, tzn. taki odsetek badanych studentów potrafi w miarę poprawnie podać definicję wiedzy pedagogicznej¹¹. Dla 21,3% studentów wiedza pedagogiczna to tylko te wiadomości, które potrzebne są do podjęcia pracy zawodowej, a 18,7% studentów ogranicza wiedzę pedagogiczną do wiadomości z pedagogiki, psychologii i dydaktyki. 16,3% zbadanej grupy studentów utożsamia wiedzę pedagogiczną ze znajomością procesu wychowawczego, a 12,5% odpowiedzi świadczyło o całkowitym braku zrozumienia istoty wiedzy pedagogicznej. Ten stan rzeczy nie może nas, nauczycieli akademickich, zadowalać. Wszystkie przedmioty składające się na wiedzę ogólnopedagogiczną umieszczone są w programach studiów na I i II roku. Badania przeprowadzono w semestrze IV,

a więc w okresie, kiedy stopień opanowania wiedzy ogólnopedagogicznej powinien być najwyższy, kiedy studenci powinni już pracować nad systematyzacją i utrwalaniem wiadomości.

Wyniki samooceny studentów odnośnie do zdobytej w ciągu półterarocznej nauki wiedzy pedagogicznej przedstawiają się następująco: największy procent studentów, bo aż 40,0 ocenia swoje wiadomości jako dość dobre, 26,2% jako słabe, a 20,0% jako dobre. Stosunkowo duży procent - 12,5 stwierdza, że zdobyte do tej pory wiadomości są niedostateczne, a tylko 1,3% studentów ocenia swoją wiedzę jako bardzo dobrą. Większa część badanych osób stwierdza, że samoocena odbiega znacznie na niekorzyść od otrzymanych stopni egzaminacyjnych. Świadczy to o fakcie, że egzamin jest niedostatecznym miernikiem stopnia opanowania struktury przedmiotu, co powinno budzić niepokój i skłaniać do zajęcia się tym problemem.

Jakie są przyczyny niskiego poziomu wiedzy studentów z podstawowych przedmiotów nauczania? Jest to pytanie, na które wyczerpującej odpowiedzi trudno byłoby w tym momencie udzielić. Ten niekorzystny stan rzeczy ma swoje uwarunkowania zarówno obiektywne, jak i subiektywne. Obiektywnych przyczyn niskiej efektywności kształcenia pedagogicznego jest wiele. Pierwsza z nich to, zdaniem badanych studentów, różnorodność definicji tych samych, podstawowych pojęć pedagogicznych - 37,8% odpowiedzi. Bardzo często w tym samym okresie na różnych przedmiotach nauczania studenci spotykają się z pojęciem, które autorzy podręczników ujmują w różny sposób i różnice te bywają często duże. Problem ten dotyczy w zasadzie prawie wszystkich podstawowych pojęć pedagogicznych. Badana grupa studentów najczęściej wymienia takie pojęcia jak: wychowanie, nauczanie, kształcenie /np. pojęcie "wychowanie" inaczej interpretuje się w pedagogice społecznej, inaczej w teorii wychowania/. Konieczność pamiętania wszystkich definicji na pewno znacznie utrudnia studentom przyswojenie sobie danego pojęcia. Studenci bar-

dzo często nie są w stanie zorientować się, która definicja jest najważniejsza, którą należałoby zapamiętać. Z tym problemem wiąże się następne zagadnienie, mianowicie dość duży procent studentów /15,2/ winą za istniejące trudności w nauce obarcza prowadzących zajęcia, którzy wymagają identycznego zapamiętywania definicji, "wkuwania" na pamięć pojęć, które można by omówić własnymi słowami, wykazać się zrozumieniem istoty rzeczy. Wydaje się, że jest to zarzut dość istotny, zważywszy, że współczesna dydaktyka kładzie nacisk na rozumienie, funkcjonalność wiedzy, a nie na proces uczenia się dla samego uczenia, na pamięciowe opanowywanie materiału.

Kolejną trudnością jaką napotykają studenci w trakcie studiowania literatury jest brak zrozumienia przekazywanych informacji spowodowany niejasnym językiem, jakim posługują się autorzy podręczników. Jest to zjawisko o tyle niepokojące, że trudności w studiowaniu "zbyt mądrych" podręczników ma aż 23,3% badanych studentów. W tej krótkiej rozprawie niemożliwe byłoby dokładne zajęcie się wszystkimi wymienionymi przyczynami trudności w nauce. Celem jej jest jedynie zasygnalizowanie istnienia ich i wskazanie na potrzebę zajęcia się tymi problemami. Jeśli chodzi o problem niepełnego rozumienia treści zawartych w podręcznikach być może przyczyna tkwi m.in. w niewłaściwym przygotowaniu studentów do studiowania literatury fachowej, zwykle rzeczywiście dość trudnej w odbiorze. Większą uwagę powinno się zwracać na to zagadnienie zwłaszcza na I roku studiów. Po- le do popisu mają tu również opiekunowie I roczników. Już w czasie pierwszych tygodni zajęć powinni oni zorganizować spotkanie ze studentami, na którym wyjaśniliby studentom, w jaki sposób należy samodzielnie opracowywać materiał z podręcznika, jak należy studiować literaturę fachową, w jaki sposób robić konspekty, jak przygotowywać się do zajęć. Dobrą ilustracją tego problemu byłoby wspólne skonspektowanie wybranego materiału z podręcznika.

Inne przyczyny trudności w przyswajaniu pojęć pedagogicznych stanowią kłopoty z otrzymaniem podręczników /4,4%

odpowiedzi/ oraz zbyt mała liczba godzin przeznaczonych na zajęcia praktyczne, podczas których studenci mogliby sprawdzić swoje wiadomości teoretyczne /4,5% odpowiedzi/. Problem ten wymaga również głębszych badań. Słuszny wydaje się postulat studentów, żeby np. na zajęciach z dydaktyki nie tylko uczestniczyć w hospitacjach lekcji, ale również je prowadzić.

Do przyczyn subiektywnych małej efektywności kształcenia zaliczyć możemy brak motywacji uczenia się danego przedmiotu nauczania występujący u 3,3% studentów. Żadnych trudności w przyswajaniu pojęć pedagogicznych nie ma 12,4% studentów, co wydaje się zbyt małą liczbą. Przedstawione wyżej wyniki wstępnych badań trudności w przyswajaniu pojęć pedagogicznych u kandydatów na nauczycieli wskazują potrzebę dalszej szczegółowej analizy naukowej.

11.4.3. Trudności w opanowywaniu pojęć dydaktycznych

Nieco inaczej przedstawiają się wyniki badań trudności kształtowania pojęć dydaktycznych. Badania przeprowadzono wśród tych samych osób. Prawie wszyscy studenci /98,2%/ stwierdzają, że zdobyta do tej pory wiedza pedagogiczna ułatwia przyswajanie pojęć dydaktycznych, co wiąże się z faktem, że aż 66,8% studentów nie ma żadnych trudności z przyswajaniem pojęć dydaktycznych.

Osoby, które takie trudności napotykają, jako główną przyczynę tego stanu rzeczy podają istnienie różnych definicji tych samych pojęć /17,4% odpowiedzi/, brak ich zrozumienia /6,3% odpowiedzi/ oraz inne ujęcie tych samych problemów niż w pedagogice /3,7% odpowiedzi/.

Do głównych przyczyn subiektywnych można zaliczyć brak motywów uczenia się przedmiotów występujący u 6,2% badanej grupy studentów z kierunku pedagogiki kulturalno-oświatowej. Jeśli więc chodzi o obiektywne przyczyny trudności w przyswajaniu pojęć dydaktycznych są one podobne jak w przypadku pojęć pedagogicznych, z tą jednak różnicą,

że ilość studentów mających te trudności jest znacznie mniejsza /por. 11.4.2/. Wyeliminowanie większości tych trudności leży w możliwościach prowadzących zajęcia z przedmiotu "dydaktyka ogólna". Największa liczba badanych osób ma kłopoty z różnorodnością definicji tych samych pojęć dydaktycznych. Dotyczy to przede wszystkim takich pojęć, jak: nauczanie, uczenie się, kształcenie. Omawiając odpowiednie zagadnienie, kształtując dane pojęcie należałoby dokonać analizy wyżej wymienionych pojęć, stanowisk i poglądów różnych autorów i wspólnie zdecydować się na przyjęcie jednej definicji danego pojęcia. Jeszcze lepszym sposobem zaradczym będzie egzekwowanie od studentów rozumienia istoty danego pojęcia bez wymagania znajomości podręcznikowych definicji.

Odsetek badanych osób mających kłopoty ze zrozumieniem pojęć nie jest duży /6,3/ i wydaje się, że znaczną rolę odgrywają tu zdolności umysłowe studentów oraz ich umiejętność i wytrwałość w dochodzeniu do pewnych wniosków.

Jak wiemy, główną przyczyną subiektywną jest brak motywacji uczenia się przedmiotu. Problem ten występuje jedynie u studentów z kierunku pedagogiki kulturalno-oświatowej. Należałoby zastanowić się, czy do programu dydaktyki ogólnej realizowanego na tym kierunku nie wprowadzić elementów dydaktyki pracy kulturalno-oświatowej, podobnie jak na nowo powstałym kierunku pedagogiki pracy wprowadzono przedmiot "dydaktyka kształcenia ustawicznego". Studenci widzieliby wówczas większą potrzebę uczenia się tego przedmiotu.

Jak wynika z przeprowadzonych badań 66,8% badanej grupy studentów nie ma żadnych trudności z przyswajaniem pojęć dydaktycznych. Jest to związane przede wszystkim z posiadaniem pewnego zasobu wiedzy ogólnopedagogicznej. Potwierdza to konieczność realizowania na pierwszym i drugim roku studiów przedmiotów ogólnopedagogicznych, stanowiących podbudowę pod naukę przedmiotów specjalistycznych. Osoby, które nie mają trudności w przyswajaniu pojęć dydaktycznych podkreślają fakt, że jest to w dużej mierze zasługą podręcznika Cz. Kupisiewicza "Podstawy dydaktyki ogólnej". Jest to podręcznik programowany i jako taki pomaga studentom w samo-

dzielnym zdobywaniu wiedzy, dochodzeniu do pewnych sądów o rzeczywistości w procesie samokontroli stopnia opanowania wiedzy. Również język podręcznika, jasny, zrozumiały dla studentów nawet pierwszych lat studiów w znacznym stopniu ułatwia im naukę przedmiotu. Podobnymi zaletami charakteryzuje się też drugi podstawowy podręcznik z dydaktyki ogólnej "Zarys dydaktyki ogólnej. Wersja programowana" W. Okonia.

Kolejną rzeczą ułatwiającą naukę przedmiotu są hospitacje lekcji w szkole podstawowej. Właściwy przebieg lekcji jest doskonałą ilustracją omawianych zagadnień, ukazuje studentom jak w praktyce przebiegają analizowane na zajęciach procesy, jakie związki i zależności zachodzą pomiędzy poszczególnymi pojęciami.

Innymi źródłami wiedzy dydaktycznej studentów ułatwiającymi im pracę nad przyswajaniem pojęć dydaktycznych są w opinii badanej grupy dobrze prowadzone wykłady, dające doskonałe przygotowanie do ćwiczeń.

11.5. Synteza zagadnienia

Podsumowując wyniki tych wstępnych badań stwierdzić możemy, że poziom wiedzy kandydatów na nauczycieli jest niewystarczający. Jest to problem doniosłej wagi, uzasadniający celowość prowadzenia szerszych badań nad podwyższeniem efektywności kształcenia. Wielu autorów prac poświęconych problemowi kształcenia zwraca uwagę na brak opracowań traktujących o sposobach podwyższenia efektywności pracy w szkołach wyższych i wskazuje na konieczność prowadzenia badań nad tym problemem. Jak już zaznaczono, w krótkiej rozprawie niemożliwe byłoby dokładne zajęcie się wszystkimi przyczynami niepowodzeń w nauce kandydatów na nauczycieli. Wymaga to dalszych badań, dalszych poszukiwań odpowiedzi na postawione pytania. Jednak już na podstawie tego wąskiego zakresu badań można postawić kilka wniosków. Pierwsza sprawa, jaka się tu nasuwa to problem programów nauczania poszczególnych przedmiotów studiów. Powinny one być ujednolicone, bar-

dziej powiązane w jedną zwartą całość. Z niektórych programów należałoby wyeliminować zagadnienia powtarzające się na kilku przedmiotach nauczania. Należałoby również zdecydować się na przyjęcie jednej definicji danego pojęcia. Oczywiście studenci powinni poznać cały ich szereg, skonfrontować poglądy różnych autorów, ale zapamiętać i stosować tylko tę najbardziej adekwatną. Ważną rzeczą jest również, jak już wspomniano, przygotowanie studentów już w pierwszym semestrze do umiejętnego czytania, studiowania i konpektowania naukowej literatury. Pozwoli to im uniknąć szeregu trudności w procesie uczenia się.

11.6. Przypisy

1. Kata W., Krauze E., Sprawność kształcenia a praca wychowawcza. W: Zagadnienia dydaktyki szkół wyższych. Praca zbior. pod red. H. Smarzyńskiego. Warszawa 1968, PWN, s. 69.
2. Materiały VII Plenum KC PZPR, Warszawa 1961, s. 136.
3. Kata W., Krauze E., Sprawność kształcenia ..., s. 67.
4. Szewczuk W., Psychologiczne podstawy zasad wychowania. Warszawa 1972, PZWS, s. 110.
5. Ibidem, s. 111.
6. Okoń W., Proces nauczania. Warszawa 1966, PZWS, s. 153.
7. Maciaszek M., Model 10-letniej szkoły średniej. Kwartalnik Pedagogiczny 1976, nr 1, s. 41.
8. Meller M., Nauczanie strukturalne w teorii i praktyce. W: Proces dydaktyczny w systemie wychowawczym szkoły. Warszawa 1970.
9. Bruner J.S., Proces kształcenia. Warszawa 1964, PWN, s. 13.
10. Krawcewicz S., Kształcenie i doskonalenie nauczycieli. Problemy i tendencje. Warszawa 1974, KiW, s. 58.

11. Wiedza pedagogiczna - układ logicznie powiązanych treści z następujących przedmiotów nauczania: pedagogika ogólna wraz z metodologią, pedagogika społeczna, psychologia, socjologia, dydaktyka, teoria wychowania, historia wychowania, biomedyczne podstawy rozwoju i wychowania, andragogika.

11.7. Streszczenia w języku angielskim i rosyjskim

Summary

The article considers the problem of the reasons of difficulties in learning pedagogical-didactic notions among candidates for teachers. The research work was carried out among 140 students of the pedagogical faculty of Bydgoszcz WSP. It considered general pedagogical knowledge, the causes of subjective and objective difficulties in learning it and selfestimation of the level of pedagogical knowledge. Results of the research proved the hypothesis that the effectiveness of pedagogical education of candidates for teachers is unsatisfactory. This problem requires further research.

Резюме

Работа эта посвящена проблеме трудностей в усвоении педагогических и дидактических понятий кандидатами в учителя. Эмпирические исследования проведено среди 140 студентов Педагогического факультета Пединститута в Быдгоше. Касались они общепедагогических знаний, субъективных и объективных трудностей их усвоения и самооцена степени усвоения этих знаний. Результаты исследований подтвердили гипотезу, что эффективность педагогической подготовки кандидатов в учителя является недостаточной. Проблема эта требует более широких исследований.